

17. У МОЗ відбулося засідання Колегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.pharma.net.ua/u-moz-vidbulosya-zasidannya-kolegi%D1%97/>.

18. Фаршатов И.А. Правовые основы социального развития села [Текст] / И.А. Фаршатов. – М. : ВЗПИ, 1991. – 286 с.

19. Фойгт Н. Державна підтримка медичного мікрострахування як механізм розширення доступу сільських територіальних громад до якісного медичного обслуговування [Електронний ресурс] / Н. Фойгт // Електронне наукове фахове видання "Державне управління : удосконалення та розвиток". – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=295>.

20. Юрій Поляченко: сільська медицина має майбутнє [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27693662.

Рецензент – д.е.н., професор Махмудов Х.З.

УДК 330.131.5:06.055.2:378.2 (477+100)

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ КАТЕГОРІЇ «ЕФЕКТИВНІСТЬ» У РОБОТАХ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

Лозинська Т. М., д.держ.упр., професор; Коваленко В. О.

Полтавська державна аграрна академія

Проаналізовано різні наукові підходи, висвітлені у працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів щодо визначення сутності поняття «ефективність» на рівні окремого підприємства та суспільства в цілому, зроблено висновки щодо їх переваг та недоліків. Досліджено основні види ефективності, систематизовано теоретичні й методичні підходи до її визначення. З'ясовано, що теоретично придатні для визначення рівня економічної ефективності виробництва підходи можуть мати певні складнощі у практичному застосуванні.

Analyzed various scientific approaches highlighted in the works of both foreign and domestic authors to determine the nature of the concept of «efficiency» at the level of individual enterprises and society in general, conclusions were made about their advantages and disadvantages. The basic types of efficiency were investigated, systematized theoretical and methodological approaches to its definition. It is found that theoretically suitable for determining the level of economic efficiency of production approaches can have some difficulties in practical application.

Постановка проблеми. Загальноприйнятою серед науковців, політичних діячів та громадськості є думка про низьку ефективність сільськогосподарського виробництва. При цьому для обґрунтування даної точки зору автори можуть використовувати різні показники, починаючи від рентабельності господарської діяльності і закінчуючи співставленням отриманих доходів або прибутку з витратами на відновлення (збереження) стану довкілля [1, с. 6; 2, с. 93; 3, с. 126]. Можна стверджувати про відсутність методологічної єдності щодо визначення сутності ефективності та формування системи показників для її впливу, що обумовлює необхідність більш глибокого вивчення проблеми ефективності сучасних сільськогосподарських підприємств і специфіки її прояву в окремих галузях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах сучасних учених поняття «ефективність» вживається досить широко. Воно використовується

як оцінна категорія стосовно діяльності виробничих і комерційних підприємств, некомерційних організацій і, навіть, державних установ. Спостерігається відхід від використання категорії «ефективність» для оцінювання лише економічних наслідків діяльності інституціональних одиниць, які найважливіше значення мають для власника капіталу. Для економічної ж системи і суспільства в цілому важливішими є техніко-технологічні, соціальні та екологічні аспекти господарської діяльності. Звідси й намагання виміряти крім економічної, ще й технологічну та соціальну [1, с. 6], а в окремих випадках і екологічну ефективність [2, с. 93].

Помітним є прагнення окремих науковців запропонувати нові підходи до оцінки ефективності. Зокрема, І. Рябчик і В. Галушко вважають, що ефективним є таке сільськогосподарське підприємство, яке домагається збільшення обсягів виробництва продукції без залучення додаткових ресурсів [4, с. 101–108].

Не можна не зважати й на точку зору тих авторів, які вважають, що ефективність відображає зростання виробництва матеріальних благ при зменшенні затрат живої й уречевленої праці [5, с. 39–42].

Розкид наукових поглядів щодо визначення ефективності обумовлює й різноманітність методичних підходів до її оцінки. Таким чином, є потреба у систематизації теоретичних і методичних підходів до визначення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, що дозволить керівникам об'єктивніше оцінювати їх економічний стан і розробляти більш адекватну систему управлінських рішень.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення ретроспективного аналізу наукових підходів щодо виявлення сутності ефективності з метою їх систематизації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «ефективність» використовується в економічних працях відомих класиків політекономії В. Петті та Д. Рікардо [6, 7]. Проте даний термін вживається ними в досить вузькому значенні, лише для оцінки міри впливу різних факторів на економічний розвиток.

Тривалий період у процесі розвитку промисловості та поступової індустріалізації сільського господарства під ефективністю розуміють переважно співвідношення доходів і витрат. Така точка зору є характерною й для багатьох сучасних учених (В. Андрійчук, С. Брю, К. Макконнелл, С. Мочерний, Т. Хачатуров та ін.).

Так, В. Андрійчук, зокрема, пропонує розглядати категорію ефективності як досягнення максимального ефекту зафіксованих, наперед визначених обсягів ресурсів, або ж досягнення заданого результату за мінімальних витрат ресурсів [8, с. 52–63]. С. Брю і К. Макконнелл вказують, що «економічна ефективність характеризує зв'язок між кількістю одиниць рідкісних ресурсів, які застосовуються у процесі виробництва, і отриманою в результаті кількістю якогось потрібного продукту» [9, с. 39]. Отже, за цією логікою, більша кількість продукту, отримана від даного обсягу витрат, означає зростання ефе-

ктивності, а менший обсяг продукту за тих же витрат вказує на зниження ефективності.

Такий загальний підхід стосовно визначення сутності ефективності, між тим, не забезпечує конкретизації витрат, які мають бути порівняні з отриманими результатами.

Так, Г. Черевко та Ф. Горбонос звертають увагу на те, що на практиці важливо визначитися, з якими витратами належить порівнювати одержаний за ефективного виробництва результат. При цьому науковці рекомендують три принципово відмінні підходи до вирішення проблеми: ресурсний, коли ефект порівнюють із вартістю виробничих ресурсів; витратний, коли ефект порівнюють з поточними виробничими витратами, та ресурсно-витратний (інтегральний). На думку цих учених [10, с. 278–279], для визначення економічної ефективності найбільш прийнятним є ресурсно-витратний підхід, який базується на порівнянні економічного ефекту зі спожитими виробничими ресурсами і понесеними виробничими витратами.

Відмінна позиція щодо сутності ефективності була сформована групою зарубіжних авторів (П. Самуельсон, В. Нордхаус, В. Парето), які під ефективністю розуміють стан економіки, за якого неможливо реорганізувати виробництво і споживання таким чином, щоб задоволення однієї людини збільшувалося без зменшення задоволення іншої [11, с. 305–306]. Таку ефективність називали алокативною (розподільною), або «ефективністю (оптимумом) за Парето», оскільки останній вважає, що за ресурсного обмеження (за повного їх використання) розподіл ресурсів з метою додаткового виробництва одного виду продукції не може бути здійснено без скорочення виробництва іншого [12, с. 540–543].

Такий підхід до виявлення ефективності більшою мірою придатний для макроекономічного аналізу, алокація ж ресурсів всередині підприємства здійснюється на основі оптимізації їх використання за критеріями максимізації доходності (прибутковості) або мінімізації витрат, тобто без урахування витрат споживачів від скорочення обсягів виробництва продукції, не вигідної підприємству.

Помітний вклад у розроблення теорії економічної ефективності було зроблено за часів Радянського Союзу. В роботах радянських вчених поняття ефективності вперше з'явилося в 20-х рр. минулого сторіччя. Вагомий внесок в розвиток теорії і практики ефективності виробництва зробили такі відомі вчені-економісти того часу, як В. Андрійчук, Т. Хачатуров, Н. Коваленко, В. Медведєв, Л. Абалкін.

У 70-х роках минулого сторіччя представниками радянської економічної школи був сформований ресурсний підхід до визначення ефективності. Так, російський вчений Л. Абалкін зауважує, що ефективність виробництва означає не що інше, як отримання певного результату на одиницю використаних ресурсів [13, с. 66]. Такий підхід враховує всі ресурсні складові виробництва і теоретично може бути придатний для визначення рівня економічної ефективності будь-якого виробництва. Але практичне його застосування має певні складнощі, пов'язані з тим, що кожен із використаних ресурсів має різ-

ну економічну природу і одиницю виміру, а відтак постає необхідність за допомогою різного роду коефіцієнтів привести їх до єдиного вигляду, тобто до вартісних чи трудових одиниць виміру. Це призводить до викривлення рівня одержаних показників, ускладнюючи їх аналіз в динаміці та у просторі.

На думку Л. Абалкіна, чільне місце в економічному аналізі міг би посісти єдиний узагальнюючий показник економічної ефективності виробництва. Економічна наукова думка пропонує безліч варіантів побудови такого показника.

Критична оцінка методики розрахунку запропонованих показників, наведена у багатьох наукових працях, свідчить, що економічна наука й сьогодні не має загальноприйнятого методологічного підходу щодо природи узагальнюючого показника економічної ефективності виробництва, його визначення, оскільки жодна із запропонованих методик не дає можливості скласти гранично об'єктивну картину щодо динаміки ефективності економіки країни в цілому, окремих галузей та конкретних господарств.

Варто наголосити, що в радянський період в межах аналізу ефективності вченими значно більше уваги приділялося оптимізації виробничих витрат, використання потенціалу тощо, ніж можливостям збільшити виручку за рахунок цін, які мало залежали від впливу керівників підприємств. Із розвитком ринкових відносин витрати і ціни стають однаково важливими елементами формування економічної ефективності господарської діяльності підприємств. Але недосконалість державної політики стосовно перерозподілу новоствореної вартості може привести до того, що вигоди конкретного власника засобів виробництва не створюватимуть позитивного впливу на загальний суспільний добробут. Це призводить до стрімкого економічного розшарування суспільства і, відповідно, до соціальної напруги та протистояння.

Звідси зростання уваги до інших видів ефективності [1, с. 6]: технологічної, соціальної, екологічної. Особливе значення для забезпечення економічної ефективності має технологічна ефективність, яку можна ідентифікувати як виробництво продукції в натуральних показниках у розрахунку на одиницю витрачених ресурсів. Варто зазначити, що однією із властивостей технологічної ефективності у сільському господарстві є те, що однаковий рівень може бути досягнутий за різних витрат ресурсів і, навпаки, за однакових витрат ресурсів може спостерігатися різний обсяг виробництва, що обумовлюється погодними впливами та біологічними особливостями тварин і рослин.

Соціальна ефективність відображає поліпшення соціальних умов життя людей. Вона направлена на здійснення комплексу заходів, а саме: підвищення рівня зайнятості населення і скорочення безробіття, поступове збільшення заробітної плати, поліпшення умов праці тощо.

Виділення екологічної ефективності в самостійний вид зумовлено, на думку В. Савчука, необхідністю створення екологічно безпечного для людей довкілля, за якого зберігається біологічна рівновага, здійснюється виробництво екологічно безпечної продукції і не допускається забруднення природного середовища [2, с. 93].

Висновки. Огляд наукових праць зарубіжних і вітчизняних учених показав, що підходи окремих дослідників до визначення сутності категорії «ефективність» істотно різняться між собою. Але можна зазначити, що науковці виділяють чотири основні види ефективності: економічну, технологічну, соціальну та екологічну. В сучасних ринкових умовах найбільш важливе значення для економічних суб'єктів мають економічна та технологічна ефективність. У процесі розвитку економічної діяльності підприємств сформувалися три основних підходи до визначення ефективності: ресурсний, витратний, та інтегральний (ресурсно-витратний). Останній, на нашу думку, є найбільш прийнятним для визначення економічної ефективності.

Узагальнюючи думки науковців, вважаємо, що під ефективністю слід розуміти значне підвищення рівня виробництва високоякісної продукції, необхідної суспільству, з найменшими матеріальними витратами у розрахунку на одиницю продукції за умов одночасного підвищення продуктивності праці та оптимального використання всіх засобів виробництва.

Список використаних джерел:

1. Онисько С. М. Ефективність сільськогосподарського виробництва та її залежність від фінансової політики держави / С. М. Онисько, А. А. Верзун, О. В. Шолудько. – Львів: Апріорі, 2007. – 154 с.
2. Савчук В. К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств / В. К. Савчук. – К.: Урожай, 1995. – 328 с.
3. Іщенко І. І. Оцінка економічної ефективності виробництва і затрат: навч. посіб. / І. І. Іщенко, С. П. Терещенко. – К.: Вища школа, 1991. – 172 с.
4. Рябчик І. В. Нові підходи до аналізу ефективності сільськогосподарських підприємств / І. В. Рябчик, В. В. Галушко // Економіка АПК. – 2004. – № 3. – С. 101–108.
5. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками / О. Б. Наумов // Економіка АПК. – 2000. – № 5. – С. 39–42.
6. Проблема эффективности в современной науке. Методологические аспекты / под ред. А. Д. Урсула. – Кишинев, Штиинца, 1985. – 255 с.
7. Рикардо Д. Сочинения: в 5 т. / Д Рикардо. – М.: Соцэкгиз, 1955–1958. – Т. 1: Начала политической экономии и налогового обложения. – 1955. – 360 с.
8. Андрійчук В. Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 52–63.
9. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю; пер. с англ. – 13-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2001. – Т. 1. – 486 с., табл., граф.
10. Економіка підприємств: навч. посіб. / [Черевко Г. В., Горбонос Ф. В., Іваницька Г. Б., Павленчик Н. Ф.], за заг. ред. Г. В. Черевка. – Львів: Апріорі, 2004. – 384 с.
11. Самуэльсон П. Экономика: учеб. пособие для студ., обучающихся по экон. напр. и спец. / П. Самуэльсон, В. Нордхаус; ред.: Л. С. Тарасевич, А. И. Леусский; пер. с англ. И. В. Романский [и др.]. – 15-е изд. – М.: Бином: Кнорус, 1997. – 799 с.: ил.
12. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг.: пер. с англ. – 4-е изд. – М.: Дело Лтд, 1994. – 688 с. (Ефективність за Парето).
13. Абалкин Л. И. Конечные народнохозяйственные результаты: сущность, показатели, пути повышения / Л. И. Абалкин. – 2-е изд., доп. и перераб. – М., Экономика, 1982. – 184 с.

Рецензент – д.е.н., доцент Писаренко В. В.